

ΛΙΓΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΩΝ ΛΡΘΡΩΝ

Τὸ τεράστιο ἔργο ποὺ ἐπιτέλεσαν οἱ πολιτικοὶ ἐπιστήμονες, οἱ κοινωνιολόγοι καὶ οἱ ἀνθρωπολόγοι, κλασικοὶ καὶ νεώτεροι, πάνω στὸ θέμα τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς αὐθεντίας, μόνο μερικὰ καὶ ἀνεπαρκῶς μπορεῖ νὰ παρουσιαστεῖ σὲ ἓνα τεύχος περιοδικοῦ. Ἡ ἐπιλογή εἶναι λοιπὸν ἀναπόφευκτη. Στὴν ἐπιλογή τοῦ ὕλικοῦ ὁ συντάκτης εἶχε ὡς ὁδηγὸ δύο κυρίως παράγοντες: πρῶτα, τὴν ἐπίδραση ἑνὸς ἔργου, δηλ. κατὰ πόσο μιὰ ἐργασία ἐπαιξε κατευθυντήριο ρόλο στὴν ἔρευνα ἄλλων ἢ προκάλεσε πλατιεὲς ἀντιδράσεις (συμφωνίας ἢ διαφωνίας)· καὶ δεύτερο, κατὰ πόσο οἱ ἐργασίες ὑπάρχουν σὲ ἑλληνικὴ μετάφραση. Δὲν περιλάβαμε ὕλικὸ ποὺ ὑπάρχει στὰ Ἑλληνικά, εἴτε αὐτὸ πρωτογράφηκε στὰ Ἑλληνικά εἴτε μεταφράστηκε ἀργότερα. Αὐτὸ ἴσως δικαιολογεῖ μερικὲς παραλείψεις.

Γενικά, ἐγινε προσπάθεια νὰ ἐξισορροπηθοῦν κάπως δύο εἶδη συζήτησης: ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, ἀναλύσεις τῆς ἐξουσίας, κι ἀπὸ τὴν ἄλλη, θεωρίες γιὰ τὴν αὐθεντία. Αὐτὸ ἐξηγεῖ, μερικὰ, γιατί ἡ ἐπιλογή βαραίνει ἀπὸ τὴ μεριά αὐτῶν ποὺ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τὶς ὀνομάσει «κλασικὲς πραγματεύσεις» σὲ ἀντίθεση μὲ τὶς νεώτερες πραγματεύσεις. Λίγοι πολιτικοὶ ἐπιστήμονες ἀσχολοῦνται σήμερα μὲ τὴν ἔννοια τῆς αὐθεντίας· ἡ πλειονότητά τους ἀναλύει τὴν ἐξουσία. Στὸ ἄρθρο μου κάνω μιὰ ἐπισκόπηση τῶν συγχρόνων ἀντιλήψεων τῆς ἐξουσίας.

Παρόλο ποὺ ὁ ὅρος «αὐθεντία» δὲν ἔχει μοναδικὸ ἱστορικὸ ὄρισμό, ἡ ἰδέα τῆς αὐθεντίας ἔχει μιὰν ἱστορία ποὺ δείχνει, ὅπως γράφει ἓνας ἱστορικός της, «τὶς μεταβαλλόμενες ἀναλογίες στὶς ἐπικρατέστερές της σημασίες»*. Ὁ ὅρος πηγάζει ἀπὸ τὸ λατινικὸ *Auctoritas* καὶ οἱ Ρωμαῖοι εἶναι οἱ πρῶτοι ποὺ χρησιμοποιοῦν τὸν ὄρο συστηματικὰ στὴν ἀντιμετώπιση εἰδικῶν περιπτώσεων ποὺ σχετίζονται μὲ τὸ νόμο καὶ τὴ νομικὴ ἐδραίωση. Ἡ σύντομη ἐργασία τοῦ F.E. Adcock προβάλλει μιὰ σημαντικὴ διάσταση τῆς ἔννοιας ὅπως τὴν ἐφάρμοσε ἡ Ρωμαϊκὴ Γερουσία — τὴν ἰδέα ὅτι ἡ αὐθεντία τῆς Γερουσίας, ἐνῶ βασιζέται στὴν ἰκανότητα καὶ τὴ συσσωρευτικὴ της ἐπιρροή, ἀπαιτεῖ τὴ συγκατάθεση τοῦ Ρωμαϊκοῦ λαοῦ γιὰ τὴ συντήρησή της. Εἶναι λοιπὸν ἤδη παρούσα στὴν ἀντίληψη αὐτὴ ἡ ἰδέα ἑνὸς δικαιώματος, πράγμα ποὺ θὰ ἀποτελέσει τὴν κρίσιμη διάσταση στὶς πρῶτες μοντέρνες θεωρίες περὶ ἐξουσίας.

* Leonard Krieger, «Authority», *Dictionary of the History of Ideas*, σ. 141.

Οί όρισμοί τής έξουσίας και τής αυθεντίας του Thomas Hobbes στον 17ο αιώνα αποτελούν ακόμα την αφετηρία για πολλές σύγχρονες μελέτες των έννοιών αυτών. Ένώ οί θεωρητικοί δέν δέχονται όμόφωνα τήν ιδέα του για τήν έξουσία ως κάποιο είδος κτήσης (possession) — ό όρισμός ισχυρίζονται είναι υπερβολικά πλατώς και, μαζί, στενός* —, είναι πλατιά αποδεκτή ή αντίληψή του για τήν έξουσία σαν δικαίωμα, σαν έξουσιοδότηση. Η άποψη αυτή αποτέλεσε τή βάση τής μοντέρνας αντίληψης τής έξουσίας από τον John Locke μέχρι τον John Stuart Mill και, παρόλο πού δέν χωρᾶνε άμφισβητήσεις, οί σύγχρονοι πολιτικοί φιλόσοφοι συνεχίζουν νά έξυπονοούν τήν ιδέα τής έξουσίας κατά τον Hobbes.

Στήν προσπάθειά του νά καθορίσει τή φύση του «κοινωνικού δεσμού» μεταξύ ατόμων (lien social) και άφου άπόρριψε τή θεωρία του Pactum Subjectionis του Hobbes, σύμφωνα με τήν όποία τά άτομα καθορίζουν τά φυσικά τους δικαιώματα, ό Rousseau εισήγαγε τήν ιδέα τής ισότητας ως προσδιοριστικού χαρακτηριστικού του πολιτικού σώματος όπου κανένα άτομο δέν έχει έξουσία πάνω σέ άλλο. Κατά τον Rousseau τó κοινωνικό συμβόλαιο δέν δημιουργεί έξουσία όπως στις θεωρίες των Hobbes και Locke αλλά έξασφαλίζει όρισμένη πολιτική και ήθική έλευθερία. Γενικά, ό Rousseau δυσπιστεί σέ κάθε μορφή έξουσίας όπου εμφανίζεται μιá ιεραρχία ανωτέρων και κατωτέρων. Ωστόσο, προνοεί για ένα είδος έξουσίας σ' αυτό πού όνομάζει ό «νομοθέτης» του όποιου τó έργο είναι πρωταρχικά ανακαινιστικό. Ο Immanuel Kant και ό Karl Marx ήρθαν νά αναγνωρίσουν ότι τó δόγμα του Rousseau έθετε τις βάσεις για τήν ιδέα μιās κοινωνίας στην όποία ή έξουσία λειτουργεί ως μοχλός κοινωνικής αλλαγής.

Η μαρξιστική βιβλιογραφία παρουσιάζει ένα πρόβλημα, στο ότι κανένας από τους μεγάλους συγγραφείς στην παράδοση αυτή δέν έχει έπεξεργαστεί λεπτομερειακά μιá θεωρία για τήν έξουσία ή τήν αυθεντία, χωρίς αυτό νά σημαίνει ότι τó έργο τους δέν έχει καμιá συνάφεια με τά προβλήματα πού άφορούν τήν έξουσία. Μάλιστα άληθεύει τó διαμετρικά αντίθετο. Πάντως, τó ότι δέν αναπτύχθηκε μιá τέτοια θεωρία είναι σέ πλήρη συμφωνία με εκείνα πού ό Marx θεώρησε ως βασικές έξηγητικές μονάδες στην κοινωνική και οικονομική θεωρία. Για τó μαρξιστή, ή πολιτική έξουσία είναι παράγωγο—έξηγεΐται καλύτερα σέ αναφορά με τó σύνδρομο των κοινωνικο-οικονομικών δυνάμεων και σχέσεων μέσα σέ μιá κοινωνία, άφου φανερώνεται πρωταρχικά στην πάλη των τάξεων. Η αυθεντία, σέ αντίθεση με τήν έξουσία, μέσα στο μαρξιστικό πλαίσιο, έχει παίξει τó ρόλο τής όρθολογικοποίησης ή δικαιολόγησης τής καταπιεστικής δύναμης και τής ύλικής έκμετάλλευσης. Ο Marx έπιχειρεί μιάν ανάλυση τής κατανομής τής έξουσίας στη Γαλλία των μέσων του 19ου αιώνα και τήν παρουσιάζει στο *Η 18η Brumaire*. Ο Engels, από τήν άλλη μεριά, αναπτύσσει μιάν άλλη διάσταση τής αυ-

* Βλ. Carl Friedrich, *An Introduction to Political Theory*, 1967, σελ. 121 - 32.

θεντίας στο σύντομο άρθρο *Περὶ Ἐξουσίας*, ὅπου ἡ ἐξουσία ἐμφανίζεται νὰ ἔχει τὸ ρόλο τοῦ νὰ κατευθύνει τὴν πολιτικὴ δύναμη ἔξω ἀπὸ ταξικοὺς στόχους στὴ χωρὶς τάξεις κοινωνία στὴν ὁποία δὲν ὑπάρχει ἐξουσία. Ἡ συμπτυγμένη διατύπωση τοῦ Engels εἶναι χρήσιμη γιὰ τὴν προβολὴ μιᾶς ιδέας τῆς αὐθεντίας ποὺ εἶναι θεμελιακὴ στὴ μαρξιστικὴ ἀντίληψη τῆς ἐπανάστασης καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀλλαγῆς.

Μεταξὺ τῶν σύγχρονων πολιτικῶν κοινωνιολόγων, ἡ τυπολογία τῆς αὐθεντίας τοῦ Max Weber καὶ ἡ προσέγγισή του στὸ θέμα τῆς νομιμοποίησης ἐξακολουθοῦν νὰ δίνουν βασικὲς κατευθυντήριες γραμμές. Γιὰ τὸν Weber ὀλόκληρη ἡ πολιτικὴ αὐθεντία, σὲ τελικὴ ἀνάλυση, στηρίζεται στὴ βία, ἀλλὰ ἡ βία αὐτὴ, ὅπως ἰσχυρίζεται, πρέπει νὰ ἀναγνωριστεῖ σὰν νόμιμη γιὰ τὴ λειτουργία ὁποιοῦδήποτε πολιτικοῦ συστήματος. Ὁ Weber παρουσιάζει τρεῖς τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους μπορεῖ νὰ διασφαλιστεῖ ἡ νομιμότητα: τὸν «παραδοσιακὸ», τὸν «λογικὸ-νομικὸ», καὶ τὸν «χαρισματικὸ». Αὐτοὶ εἶναι «ἰδανικοὶ τύποι» ἢ πρότυπα αὐθεντίας ποὺ ὁ Weber τὰ παρουσιάζει ὡς χρήσιμα γιὰ τὴν ἀνάλυση τῶν συστημάτων αὐθεντίας στὶς πραγματικὲς κοινωνίες. Ὁ Georges Balandier, ἓνας σύγχρονος πολιτικὸς ἀνθρωπολόγος, συνοψίζει μὲ σαφήνεια τὶς δύο κύριες τάσεις στὸ θέμα αὐτό: τὴν χρησιμοποίησι τῆς τυπολογίας τοῦ Weber στὴ μελέτη πρωτόγονων κοινωνιῶν ἀπὸ πολιτικοὺς ἀνθρωπολόγους, καὶ τὴν προσέγγισι τοῦ ἀνθρωπολόγου στὸ φαινόμενο τῆς ἐξουσίας.

Καθαροὶ λόγοι ὕφους κυριάρχησαν στὴν ἐπιλογὴ τοῦ Mosca ἀντὶ τοῦ Pareto. Γεγονὸς εἶναι ὅτι κι οἱ δύο συγγραφεῖς εἶναι οἱ πρῶτοι ποὺ στὰ νεώτερα χρόνια διαμόρφωσαν τὴ θέση τῆς ἄρχουσας ἀριστοκρατίας (Elite) καὶ τὴ θέση τοῦ δημοκρατικοῦ ἐλιτισμοῦ. Αὐτὸ εἶχε μεγάλη ἐπίδρασι σὲ ἄρκετοὺς πολιτικοὺς ἐπιστήμονες καὶ κοινωνιολόγους καὶ προκάλεσε πλατιὰ κριτικὴ. Ὁ Mosca φαίνεται κάπως πιὸ ὀργανωμένος ἀπὸ τὸν Pareto στὴν παρουσίασι τῶν θεμάτων, γεγονὸς ποὺ ὡστόσο δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστο μὲ τὴν ἀποψή μας ὅτι ὁ δεύτερος εἶναι ὁ πιὸ ἐνδιαφέρων συγγραφέας. Μερικοὶ συγγραφεῖς, ὡστόσο, ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ Mosca εἶναι τουλάχιστον ὁ πρόδρομος τῆς θεωρίας τοῦ δημοκρατικοῦ ἐλιτισμοῦ*.

Οἱ πραγματεῖες τῶν Hannah Arendt καὶ Bertrand de Jouvenel, ποὺ περιλήφθηκαν στὸ τεῦχος τοῦτο, ἀντιπροσωπεύουν μιὰ προσπάθεια ποὺ δὲν εἶναι πιὰ τόσο διάχυτη στὴν ἐποχὴ μας μὰ ποὺ εἶναι ἀκόμα σημαντικὴ. Εἶναι ἡ προσπάθεια νὰ δοθεῖ μιὰ καθολικὴ ἱστορικο-φιλοσοφικὴ ἀποψη πάνω στὶς ἐννοιες τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς αὐθεντίας. Τὰ ἀκαδημαϊκὰ ἐπιτεύγματα καὶ τῶν δύο συγγραφέων εἶναι πλούσια καὶ ἐντυπωσιακά· τὰ ἀποσπάσματα ποὺ δημοσιεύουμε ἐδῶ ἀδικοῦν λίγο τὴν ἐπιστημοσύνη τους. Ὁ ἐνδιαφερόμενος ἀναγνώστης θὰ πρέπει νὰ καταφύγει στὰ κείμενα ἀπὸ τὰ ὁποῖα πάρθηκαν οἱ ἐπιλογές—κανόνας ποὺ φυσικὰ ἰσχύει γιὰ ὅλες τὶς ἐπιλογές.

* Βλ. Peter Bachrach, *The Theory of Democratic Elitism*, 1967, σελ. 10 - 25.

Στή σύγχρονη πολιτική επιστήμη και πολιτική φιλοσοφία, τὸ ἔργο τῶν Bachrach-Baratz και R.P. Wolff διακρίνεται γιὰ τὴ σημασία του και τὴν ἀμφισβήτησή του. Βέβαια δὲν εἶναι οἱ μόνες περιπτώσεις. Στὸ βιβλίο τους, *Power and Poverty*, οἱ Bachrach και Baratz κάνουν μιὰ κριτική ἐπισκόπηση τῶν ἀδυναμιῶν ποὺ ἐνυπάρχουν στὶς πλουραλιστικές και ἐλιτιστικές θεωρήσεις τοῦ φαινομένου τῆς ἐξουσίας και προτείνουν μιὰν ἐναλλακτική ἀποψη (ποὺ ἀναλύεται στὸ ἄρθρο τοῦ συντάκτη).* Ὁ Wolff παρουσιάζει μιὰν ἀμφισβητούμενη και προκλητική θέση πάνω στὴν αὐθεντία και τὴν ἀτομική αὐτονομία, τὴν ὁποία ταυτίζει μὲ τὸ φιλοσοφικὸ ἀναρχισμό. Ὑπῆρξαν διάφορες ἀντιδράσεις στὴ θέση τοῦ Wolff και τὶς καταγράψαμε στὴ βιβλιογραφία.

Δύο ἀπὸ τοὺς ἀναγνωρισμένους γίγαντες τῆς πολιτικῆς θεωρίας, ὁ Πλάτων και ὁ Ἀριστοτέλης, δὲν περιλήφθηκαν ἐδῶ γιὰ τὸν ἀπλούστατο λόγο ὅτι τὰ ἔργα τους εἶναι ἄμεσα προσιτὰ τόσο στὰ Ἀρχαῖα ὅσο και στὰ Νέα Ἑλληνικά. Ὁ Machiavelli — μιὰ ἄλλη μεγάλη φυσιογνωμία — ἐπίσης παραλείφθηκε γιὰτὶ κι αὐτὸς ὑπάρχει σὲ μετάφραση και, ἐν πάση περιπτώσει, τὸ ἔργο του εἶναι πιὸ γνωστὸ ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Antonio Gramsci, Ἰταλοῦ μαρξιστῆ, ποὺ προχωρεῖ πέρα ἀπὸ τὴν ἀπλή ἐπεξεργασία τῆς ἀνάλυσης τῆς ἐξουσίας ποὺ κάνει ὁ Machiavelli.

Εἶναι σημαντικό νὰ σημειώσουμε ἐδῶ ὅτι ἡ ἐννοια τῆς αὐθεντίας εἶναι κεντρικῆς σημασίας στὴν ἐρευνα μιᾶς ὁμάδας κοινωνικῶν ἐπιστημόνων ποὺ συνδέονται μὲ τὸ Institut für Sozialforschung τῆς Frankfurt, ἰδιαίτερα ἐπειδὴ δὲν ἔχουμε ἐπιλογὲς ἀπὸ τὸ μνημειῶδες ἔργο τους *Studien über Autorität und Familie*, και πάλι γιὰ λόγους χώρου. Ὅπως ἀφήνουν νὰ ἐννοηθεῖ οἱ συγγραφεῖς τους, ἡ ἐρευνα ἐγινε ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀνόδου τοῦ φασιστικοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ. Ἡ ὁμάδα τῶν ἐρευνητῶν, ποὺ περιλάμβανε τὸν M. Horkheimer, τὸν Erich Fromm και τὸν Herbert Marcuse, προσέγγισε τὸ θέμα ἀπὸ διαφορετικὲς πλευρὲς — κοινωνιολογικὲς, ψυχο-κοινωνιολογικὲς και κοινωνικο-φιλοσοφικὲς — και προσπάθησε νὰ δείξει ὅτι πίσω ἀπὸ τὴ φαινομενικὰ ἀντιαυταρχική στάση τῶν μοντέρνων φιλελευθέρων κρύβεται κάποια αὐταρχικότητα. Αὐτὸ μαρτυρεῖται ἀπὸ μιὰ διάχυτη ἐθελοντική ὑποταγή σὲ μιὰ σειρά ἀπὸ περιορισμούς, φυσικοὺς και ψυχικοὺς. Οἱ συγγραφεῖς ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ ἐξουσία παίζει συγχρόνως προοδευτικὸς και ἀντιδραστικὸς ρόλους στὴν κοινωνία, ἀλλὰ ὡς τώρα ὑπῆρξε καταπιεστική· και παραθέτουν διάφορες μορφὲς οἰκονομικῆς ἐκμετάλλευσης. Οἱ συγγραφεῖς καταλήγουν στὸ συμπέρασμα ὅτι μορφὲς «λογικῆς ἐξουσίας» ποὺ θὰ ἀντικαταστήσουν τὸ ἀστικὸ εἶδος δὲν ἔχουν ἀκόμα διαφανεῖ (*Studien*, Paris, 1936, σελ. 48, 134 - 5, 219 - 222).

* Γιὰ λόγους copyright δὲν στάθηκε δυνατό νὰ δημοσιεύσουμε ἕνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ ἔργο τους στὸ ὁποῖο κάνουν προσεκτικὲς διακρίσεις ἀνάμεσα σὲ ἐννοιες ὅπως ἡ ἐξουσία, ἡ αὐθεντία, ἡ ἐπιρροή και ἡ βία.

Ὁ ἀναγνώστης τούτου τοῦ τεύχους θὰ προσέξει ὅτι δὲν ὑπάρχουν καθόλου ἐπιλογές ἀπὸ τοὺς θεωρητικοὺς τοῦ φασισμού, ἰδιαίτερα ἀπὸ τὸν Giovanni Gentile, τὸ φιλόσοφο τοῦ ἰταλικοῦ φασισμού, τὸν Carl Schmitt, τὸ μόνο σοβαρὸ θεωρητικὸ τοῦ γερμανικοῦ ναζισμού, καὶ τὸν Hitler, τὸν ἀπολογητὴ του. Γενικά, οἱ συγγραφεῖς αὐτοὶ συγχέουν τὴν ἔννοια τῆς ἀθθεντίας μὲ ἐκείνην τῆς καταναγκαστικῆς ἐξουσίας μὲ τέτοιο τρόπο ὥστε ἡ ἀθθεντία νὰ ὑφίσταται πλήρη μεταμόρφωση. Στὸς *Λόγους* τοῦ Hitler διαβάζουμε ὅτι «ὁ ναζιστὴς γνωρίζει μονάχα μιὰν ἀθθεντία ποὺ προχωρεῖ πρὸς τὰ κάτω ἀπὸ τὴν κορυφή καὶ μιὰν εὐθύνη ποὺ προχωρεῖ πρὸς τὰ ἄνω ἀπὸ τὸν πυθμένα»*. Στὴν ἱστορία τῆς πολιτικῆς θεωρίας κανένας δὲν ἔδειξε μεγαλύτερη περιφρόνηση γιὰ τὴ λογικὴ στὴν προσπάθεια νὰ δώσει ὀρισμούς. Εἶναι σωστὸ, νομίζω, νὰ λεχθεῖ ὅτι οἱ «θεωρητικοὶ» αὐτοὶ δὲν προσφέρουν κανένα χρήσιμο θεωρητικὸ πρότυπο ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ στὴν ἔρευνα· ἐξαίρεση ἴσως νὰ ἀποτελεῖ ὁ Schmitt. Τὰ γραφόμενα τῶν συγγραφέων αὐτῶν στὸ σύνολό τους μποροῦν κάλλιστα νὰ χαρακτηριστοῦν σὰν αἰτιολόγηση τῆς ὀλοκληρωτικῆς διακυβέρνησης ὡς αὐτοσκοποῦ. Ἄκόμα καὶ οἱ ἀναγνώστες ποὺ δὲν γνωρίζουν τὰ κείμενα αὐτὰ ἔχουν θλιβερὴ ἐμπειρία τοῦ φαινομένου ποὺ περιγράφουν. Τὰ κείμενα μπορεῖ νὰ μαζεύουν σκόνη· τὸ φαινόμενο ἐπιζεῖ. Αὐτὸ ὅμως ἀποτελεῖ πρόβλημα-πρόκληση ποὺ ἡ θεωρία μονάχη δὲν μπορεῖ νὰ τὸ ἀντιμετωπίσει.

Ἄννα Κάκουλλου

* *Speeches*, I, 180, 201, 502, βλ. Leonard Krieger, op. cit. σ. 159.